

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 11
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Јован Пејчић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

УДК 821.163.41.09
DOI 10.7251/fil1511121p

ВЕЉКО ПЕТРОВИЋ ИЛИ УСПРАВЉЕН ЧОВЕК НА РАВНИЦИ ГЕОАНТРОПОЛОГИЈА КЊИЖЕВНЕ СВЕСТИ

Апстракт: У раду се истражују митолоија и семантика земље у поезији и прози Вељка Петровића. Земља је у Петровићевом делу поливалентан симбол: конституише се у метафоричким низовима који национално и историјско, историју и метафизику, лична искуства и архејски доживљај света сажимају у конкретне слике равнице, завичаја, ошацибине. Лирски субјект Петровићеве поезије и прозоведачка лица његове прозе уштемљују се на тај начин као израз специфичне књижевне геонтирологије. Такво представљање и разумевање српског равничарског човека и његове судбине Вељко Петровић остварује постојаном укрупњавањем симбола и слика са различитих животињских равни: историјске, етногеографске, социјалне, верске, психолошке. Веродостојност и дубину ове историјске визије посебно потврђује његов антилојски есеј „Похвала равници“.

Кључне речи: Поезија и проза Вељка Петровића, књижевна свест, геонтирологија, земља-ошацибина, симболика равнице.

*Долине благе, валовити хумци,
ујари црни и весело море
ишеничних илоча, војске кукуруза,
рејнице жуће и храсинове горе,
међ вама моја родила се муза.*

Вељко Петровић (1907)

Он је реч земље.

Исигора Секулић (1913)

1.0. У две канонске књиге, у књиге које представљају сам темељ опште аксиологије нововековне српске књижевности, у *Антилојску новије српске лирике* (1911) Богдана Поповића и *Историју нове српске књижевности* (1912, 1914) Јована Скерлића, Вељко Петровић ушао је без објављене збирке песама, без штампане збирке приповедака (Пејчић 2010: 88–91).

Одложићемо на страну Поповићеву *Антилојску*. Код Скерлића се, међутим, морамо зауставити.

Одлуку о изради једнога обухватног, синтетичког приказа развитка српске књижевно-

сти новог доба Скерлић је, по свему, донео убрзо по објављивању *Српске књижевности у XVIII веку* (1909).

Прва међу припремним радњама озбиљних историчара литературе свакако је: научно класификовати укупан материјал свог проучавања, извести периодизацију. Скерлић је управо тако поступио: своју поделу нововековне српске књижевности најпре је изложио у јавном предавању у Друштву за српски језик и књижевност, одржаном 10. децембра 1910, а убрзо затим предавање је, с позивом на општу дискусију, штампао у *Просветном гласнику* (Скерлић 1911).

У периодном систему Скерлићевом, српској књижевности насталој у двадесетом веку припао је пети одсек. Скерлић ту, обухватајући све родове и врсте књижевног стварања, наводи најзначајније српске писце свог времена. Међу побројаним песницима, име Вељка Петровића налази се на четвртном месту, одмах иза Дучића, Ракића и Стевана Луковића (Скерлић 2000в: 40). Петровићево место у *Историји нове српске књижевности* било је, дакле, осигурано још у време када су се његови стихови могли читати једино у ондашњој периодици.

1.1. О присуству Вељка Петровића у Скерлићевој првообјављеној, школској, а онда и у великој књижевноисторијској синтези¹ без објављене збирке, може се говорити још на један начин: кључне речи и суд о песнику дати у „школској“ *Историји нове српске књижевности* (Скерлић 1912: 268) у ствари су сведен израз критичаревих ставова изнетих 1908. године у чланку „Обнова наше родољубиве поезије“², значи четири године пре штампања *Родољубивих ђесама*. У поменутом чланку Скерлић ће за Вељка Петровића рећи: „Он је данас, са Милетом Јакшићем, најбољи живи песник старе Војводине [...]“ (Скерлић 2000б: 264) – с тим што своју оцену поткрепљује примерима искључиво из песама *српсковојвођанске* инспирације: „Човечја земља“, „Нови Антеј“, „Ратар“, „Српска земља“. Овај суд поновиће затим у кратком приказу *Родољубивих ђесама* (1912), да би коначан поглед, доцније сажет у *Историји нове српске књижевности*, широко изложио у осврту на другу Петровићеву збир-

ку стихова, *На њрају* (1913), коју види као „природно и доследно продужавање осећања исказаних у ванредном циклусу ’Са мојих равница’. То је не само ново осећање патриотизма, но то је и једино право схватање тога елементарно јаког, основног осећања људског“ (Скерлић 2000б: 86). У овоме новом контексту највише простора и највеће похвале даће песми равничарске тематике „Кад сељак умире“.

За нас овде то је од особитог значаја, уколико пре што Скерлић текст завршава коментаром о приповедачкоме раду Петровићевом:

Последњих година Вељко Петровић се све више обраћа новели. Ми досада од њега имамо цео један низ приповедака из живота српског грађанског сталежа у Јужној Угарској, где је никла и развила се наша култура и књижевност. У тим новелама, од којих неке имају обим, ширину и вредност романа, Петровић је показао и познавање средине, и знатне психолошке способности, и снагу у сликању (Скерлић 2000а: 88).

2.1. Прву песму Вељко Петровић штампао је 1903, а прозу је почео да објављује такође истовремено (Зеремски 1969).

С објављивањем прича ишло је, ипак, теже. Карактеристично у овом смислу је Петровићево писмо од 29. јула 1906. уреднику *Летописа Мајице српске* Милану Савићу, уз које прилаже једну од својих приповедака (нетврђено коју):

Мало ће Вам се чинити несмерно да тако рано хоћу да закуцам на врата прве српске ревије „Летописа“, али најзад разумећете то, кад узмете у обзир да ја пишем о таквим стварима, које најдубље засецају баш у наш живот, у живот српске војвођанске омладине, те зато је потребно да исте ствари, исте безобзирне истине чују они, којих се то највише тиче и који још до сада сличне истине нису чули.

У овој новели, као и у осталима, које ће за кратко угледати света у *Бр[анковом] колу* и другде, сврха ми је да у уметничкој форми оцртам прави живот српске омладине, нарочито оних, који дошав из наших једноставних, доброћудних српских равница у овај велики, нервозни, мамљиви свет допадно трагичних душевних криза и сукоба и ту (нашима доле често неразумљиво) склизну, падају све ниже и ниже [...] (Петровић 1997: 21).

¹ Тврђњу изводим ослањајући се на Скерлићево писмо од 30. јуна 1912, у којем он сестри Јелени, међу осталима, пише: „Ја не могу нигде ићи јер треба пошто пошто из моје велике *Историје књижевности*, која је готова, да спремим малу, школску, која треба да изађе у августу, за почетак школске године“ (Скерлић Поровић 2014: 104).

² Истоветно ће Скерлић поступити и када буде коначно уобличавао одељак о В. Петровићу у својој великој *Историји* (Скерлић 1997: 396), с тим што ће овога пута имати у виду још и сопствене приказе двеју у међувремену објављених Петровићевих песничких збирки – *Родољубивих ђесама* (Београд 1912) и *На њрају* (Земун / Београд / Панчево 1913).

Покушај се неславно завршио: строги и принципијелни уредник Милан Савић³ вратио је писцу понуђену причу.⁴

Године 1906. *Лейојис* је одбио прозу Вељка Петровића, а на седници одржаној 4[17]. фебруара 1914. године Књижевни одбор Матице српске прихватио је рукопис Петровићеве збирке приповедака *Буња и друји у Равантрагу* (Милисавец 2000: 512). Штапању књиге сада се, међутим, испречио Први светски рат.

У међувремену, заправо годину дана раније, 1913, баш је *Лейојис* објавио студију Исидоре Секулић „Вељко Петровић приповедач“, обиман рад који ће умногоме утицати на потоњу рецепцију Петровићеве прозе.

2.2. Текст Исидорин фасцинира. За говор о мотиву, прецизније: о теми равнице у Петровићевом делу, текст је, штавише – незаобилазан. Студија почиње идеално: „Он је реч земље“ (Секулић 1977: 30); он – писац Вељко Петровић. И после уводних коментара о тематици, општој (спољној и унутрашњој) природи јунака, наративној техници, језику, стилу, *модерности* Петровићевог казивања, Исидора Секулић накратко – за нас, међутим, више него значајно – напушта улогу књижевног тумача и залази у поље антропогеографије, тачније етнопсихологије: широким а прецизним потезима исцртава амбијент, дух и карактер равне Војводине и њеног света:

Војводина има неку лену и загледану контемплацију, неко немарно расуђивање о својим, мање или више злим, националним и друштвеним приликама, и неко уобичајено пропуштање и закашњавање. Војводина је трома, учмала, ретко се ветри, и мало је осетљива за оне акутне болести које су ревизија сваког организма.

³ О М. Савићу као уреднику *Лейојиса Матице српске* вид. више у: М. Савић, *Прилике из мога живота* /прир. Миливој Ненин и Зорица Хаџић/ (Академска књига, Нови Сад 2009), и нарочито у: Живан Милисавец, *Историји Матице српске, III део: 1880–1918* (Матица српска, Нови Сад 2000, 208–277); о личности, пак, врстама деловања и, уопште, о простирању рада М. Савића вид. у књизи Миливоја Ненина *Савић Милан* (Издавачки центар Филозофског факултета у Нишу, Ниш 2011).

⁴ О томе како је Вељко Петровић примио уредникову одлуку вид. у његовим писмима Савићу од 1. августа и 22. октобра 1906 (Петровић 1997: 22–24).

А своје кронично зло сноси, не знајући колико је, и узимајући га са шаљиве стране. Јер Војводина још има снаге, хумора и отпора.

Чудне су судбине те српске покрајине у Угарској. Бачвани имају новаца и темперамента, и пију и бесне и луде се на један трагично свој начин. У њиховој души је скривен болни осећај да живе у туђој земљи, и да та земља, због њих и њих ради, нити ће јакнути нити ће се застидети. Као какво богаташко сироче, коме је несрећа и запуштеност дала чудну слободу да себе упропасти, као неко ко је сасвим ничији, тако је сва Бачка размажена и својевољна, а, поред свих средстава живота и здравља, сваки дан је мање здрава и жива. Разлабавила се и на језику и на обичају [...] (Секулић 1977: 31–32).

Следе не мање истанчани описи Срема и Баната, да би, пре повратка на уметничку проблематику, још једном ословила Бачку, родно место Петровићевог стварања:

Дух и карактер тих српских покрајина и дух и карактер приповетке г. Петровића узајамно се тумаче. То важи нарочито за бачку жупанију.

Бачка, поред свег свог разривеног и натегнутог, или претесног, или прешироког, или прегосподског или препаорског живота, има још увек нормално насмејану физиогномију и један сасвим шекспировски виталитет без догама (Секулић 1977: 33).

2.3. Ни две деценије после Исидоре Секулић, приказујући четворотомно издање Петровићевих дела, Перо Слијепчевић ће написати:

Г. Петровић, право су рекли, дао нам је више имена, више сталежа, више врста осећања, него и један наш приповедач. На томе огромном вашару слегла се цела Војводина, и нешто из суседства [...] (Слијепчевић 2013б: 215).

Исписујући ове речи, Слијепчевић је, сва је прилика, имао на уму Исидорину расправу, али сећао се свакако и свога одушевљења првом приповедачком књигом Вељка Петровића, збирком *Буња и друји у Равантрагу*:

Ми осећамо у овој књизи једну заталасану површину, пуну сирових боја. Ова нагомилана слика једне земље за нас је врло импресивна (Слијепчевић 2013а: 206).

3. Пишући 1914. године о песничкој збирци *На њрају*, Јован Скерлић несумњиво је знао и за већ припремљену књигу приповеда-

ка Вељка Петровића *Буња и друји у Раванџраду*, која је требало да се појави у Новом Саду, у библиотеци „Књиге Матице српске“.⁵ Ако не од других, знао је то од писца самог – били су пријатељи.⁶ Чак и да није видео рукопис, Скерлићу су приче о којима је реч биле познате у њиховоме часописном издању. Зато је он и могао онако завршити поменути приказ, прво кратким освртом на Петровићеву прозу, а онда и далекосежном, досад неоповргнутом реченицом:

Вељко Петровић приповедач и Вељко Петровић песник не искључују се; напротив, они се допуњују (Скерлић 2000а: 88).

Скерлићев суд ништа не губи на тачности ни када се разговор поведе о *равници* као метафори, симболу, важном ако већ не битном елементу поетске, односно наративне митологије земље у делу Вељка Петровића – земље, међутим, у њеном јединству са небом, у симбиози-еманацији материјалног и духовног елемента, која, по коначности свог значења, у Петровићевом случају носи судбинско и крајње човечанско име: *ошцабина*.

4. На овом месту неопходна је кратка теоријска напомена.

У књижевности, привилеговане речи су, попут симбола и метафора – вишевалентне, политематске; с једне стране оне су позив (идеја, слика, појам), с друге несвесно (егзистенцијално несвесно) неизабрано-изабрано кретање ка „јединственој тачки проистацања

свих перспектива“ живота, певања, приповедања, мишљења, ка тачки што се, од једног часа, модулише у израз, збивање, доживљај, смисао – који пак, на новом и вишем степену, „изнад појма личне теме“ постављају суверени архетипски „појам безличне доминанте“ (Вебер 1975: 20), укупност ауторове књижевне свести, њезин нуклеус. Јер само се кроз лично доспева до безлично надличног.

Према томе, у језичкоуметничком делу речи-теме, или аспекти речи-тема, трају као јединствен и одређујући елемент књижевне структуре, из чега следи да суштином имагинативних литерарних (и не само литерарних) творевина управљају, видљиво или на скривен начин, баш речи-теме, а ако не оне, онда њихове модуларације. Спектром могућих конкретизација, може се другачије рећи: системом „имплицитних видокруга“ (Вебер 1975: 17), речи-теме – будући да је њихово значење „условљено језгром карактеришућих чињеница“ (Трусон 1981: 351)⁷ – заправо превазилазе сваки догађај, ситуацију, лик (Самбрано 2011: 131).

Природа речи-тема у књижевности увек се и беспризивно испољава као естетска. Међутим, она никад није само естетска, нигде није пуко формални чинилац уметничког састава. Башларовим језиком казано, нема речи-теме која у своме језгру не носи значење и општост извеснога особитога „рељефа психизма“, и то психизма од врсте која са психологије јунака или средине директно одводи у онтологију, у свет Бића, у архетипски свет.

Управо томе свету припада тема *земље* као реч, име, симбол; такође и реч *ошцабина* као њена темељна модуларација,⁸ а говор покренут

⁵ Појавиће се, међутим, седам година касније, 1921, у издању „Напретка“ из Панчева. – За књигу зна и Бранко Лазаревић. Свој приказ Петровићеве збирке *На ирају*, објављен исте 1914. године у последњој свесци основне серије *Српској књижевној гласнику* (Београд; XIV : XXXIII/1), он почиње речима: „Очекујући приповедача Вељка Петровића кога јако волим, проговорићу коју реч о песнику Вељку Петровићу [...]“ (Лазаревић 2003: 240).

⁶ О пријатељству В. Петровића и Ј. Скерлића сведоче бројни извори, међу осталим и сачувана њихова лична преписка. За ову прилику довољно је упутити на засад најпотпунији животопис Вељка Петровића *Воћка на друму*, потекао из пера Радована Поповића (Поповић 2009).

⁷ Више о Трусоновој тематолошкој концепцији проучавања књижевности вид. у расправи Јована Попова „Тематологија Ремона Тусона“ (*Анали Филолошкој факултети*, књ. XXIV/I, Београд, 2012, 9–27), поготово стр. 15–19 посвећене компаративно-теоријској дискусији о релацији тема–мотив.

⁸ У откривању семантичкога богатства имена „земља“ најдаље је отишао Гастон Башлар у књигама *Земља и сањарије воље* (1947; у преводу Мире Вуковић на српски: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци / Нови Сад 2004) и *Земља и сањарије о њочинку* (1949; у преводу Мире Вуковић на српски: Издавачка књижарница Зорана Стојанови-

њеном силом, њеном дубином води једној до-сад недовољно истраженој, теоријски неартикулисаној појмовности специфичне *геоантропологије* књижевности у њеним микро-облицима и, такође, у њеном планетарном значењу.⁹

4.1. У српској књижевности, пример поезије и прозе Вељка Петровића у овом је смислу репрезентативан. Скерлић је – да обележимо почетак, дакле 1908. године – о симболу земље, о семантици узастопних хоризоната овог симбола у Петровићевом стваралаштву, истакао:

Та земља, то је мати, хранитељка, учитељка, лекарица његова. И никада у нашој поезији није боље и лепше изражена она тајанствена веза која постоји између човека и земље из које је изникла, она чудотворна и исцелитељска моћ „рођене груди“ на децу њену (Скерлић 2000б: 265).

Запажање о којем је реч до данас ништа није изгубило од тачности и актуалности. Није, отуд, случајно што шест и по деценија касније чујемо:

И кад лирски пева и кад приповеда, Вељко Петровић носи отаџбину пре свега као земљу, и то као земљу у основном, елементарном значењу те речи (Јовичић 1976: 404).

Владимир Јовичић тиме је, у ствари, сажео став Радомира Константиновића, који је изабрао да се поменуто јединство, по њему пантеистичко, најизразитије јавља у песми „Кад сељак умире“, где се – вели он – у првом реду исказује као једна „ирационално-мистичка вера измирења“:

То је вера коју ће В. Петровић видети у сељаку, на Земљи, пред смрћу, али коју ће, продубљујући читавог свог песничког живота митологију ново-антејства, да тражи и да види свуда. То је вера равничара, кога ће он, у једном тренутку, да претпостави човеку океана,

ћа, Сремски Карловци / Нови Сад 2006). Поднаслов прве је „Оглед о имагинацији материје“, поднаслов друге „Оглед о сликама интимности“.

⁹ Својеврстан „нацрт“ таквога методолошког приступа, мада у другој дисциплини, пружио је Масимо Качари у *Геофилософији Европе* (1994; прев. Жељко Ђурић, Плато, Београд 2010).

али и дрђанину (ономе његошевском ијекавцу који му је био и остао идеал), управо по тој вери, јер „усправљен, човек на равници загладан у небеса сазнаје више но и на врху највише стене: да је ситна, једва приметна тачкица, али у средини видљива света, у оси васељене“ (Константиновић 1983: 374).¹⁰

Далекко од тога да се свет поезије Вељка Петровића отвара и довршава симболиком пантеистичког порекла и митологијом новоантејства. Стварност његових стихова много је шира и комплекснија, а слике и значења земље, неба, равнице разноврсније су и семантички богатије но што се чини. Уопште, опчињеност песниковом овим мотивима готово да је незасита. У сликовноме (метафоричком, метонимијском, појмовно-мисаоном) смислу она је, штавише, безгранична и, у суштини својој, јеванђељска колико национална. Песме какве су: „Српска земља“, „Ратар“, „Војводино стара, зар ти немаш стида?“, „Нови Антеј“, „Човечја земља“, па до „Епилога“, изражавају то осећање, визионарство ако се хоће, сроченост са тлом, са домајом, један доживљај живота који као уметнички израз у исто време погађа и задивљује.

Прва, повлашћена строфа „Човечје земље“ (1907; вид. мото), сва у светло-чулним пројавама Божје равнице из које се рађа песников дар стварања („међ вама моја родила се муза“), и завршна, не мање истакнута строфа „Епилога“ (1954):

*Све што доживех, осетих, што смислих,
што схваћих видом њек очију ситлих,
све у твој уској, убојој домаји –
шту моја звезда и мркне и сјаји!*

најближе именују слободу и веру, усхићеност и чемер, истину и уметност поезије Вељка Петровића, нагонску силу његовог језика, основно знање стварања.

5. Као поезија (овде првенствено мислим на песме „Српска земља“ и „Војводино стара, зар ти немаш стида?“), тако је и проза Вељка Петровића један говор помешаних осе-

¹⁰ Константиновићев навод потиче из огледа Вељка Петровића „Похвала равници“.

ћања. Нема се, према томе, шта приговорити Славку Гордићу кад каже: „О средини, најпре раванградској [...], Петровићева проза сведочи и критички, па и карикатурално, али и поетски, па и носталгично“ (Гордић 2008: 8). Земља „проклета, ал’ моја“, из песме „Српска земља“, јавља се у његовим приповеткама у истим или сличним душевно-мисаоним и догађајним варијацијама. У раним прозама карактеризација Раванграда (а у том склопу равнице као универзалнијег појма)¹¹ оличава сву амбиваленцију, сву подељеност пишчевих најинтимнијих доживљаја и мисли. „Моја варош“ указује му се ту као:

[...] удаљена и од данашњих и од главних прастарих друмова, које је историјски геније човечанства повлачио тачно онуда куда се, ваљда, испод земљине коре, повлаче и астралне куцавице ове наше чудом надахнуте планете. Стога посматрач раванградског живота често и не може да зна: да ли је то тихо делујање и треперење које он опажа на његовој површини, струјање, у складу општег великог живота и у правцу томе, или је то само кретање у самом себи [...] (према Гордић 2008: 9).

Но све то као да је само за часак. Већ у следећем тренутку са горчином ће, па ипак без јеткости, записати:

И раванградски живот је у вези с великим нашим животом, али само онако као што је и слепи дунавски рукавац са живим током Дунава (Исто).

Тако, почетна слика, утемељени сидос стваралаштва Вељка Петровића, јесте та „земља, равница, Војводина са свим њеним садржинама: раванградским миљеом, паорским стаништима, салашима, менталитетом, језиком, обрасцима размишљања и живљења [...]“ (Ђорђевић 2011: 57). Све по чему се наш писац издаваја као самосвојан долази из овога и оваквог средишта: у његовим прозним интерпретацијама равничарског живота све вуче „ка

ширини, величини и множини“, али све уме и да притиска као „тешко небо“ (приповетка „Мица“). Управо због тога књижевна пројекција живота равничара и протиче у непрестаним антиномијама – оне су несменљив усуд вечне распетости између земље и неба, горњег и доњег, малога и огромног, материјалног и несагледивог (духовног), овог и оног света. То противречно јединство, заправо ту егзистенцијално-есенцијалну јединственост све у самим противречјима бића Петровићевих јунака, Часлав Ђорђевић описује на овај начин:

Када Вељко Петровић пише о земљи, овој и овде, он то чини двојачко: декларативно, као у „Молоху“ и „Буњи“, или пак своју полазну мисао пројектује у мање и веће слике, односно у приповедне секвенце, обликоване с видном афективношћу (као у „Салашару“ „Мици“, „Мужјаку“). Друго, када говори о земљи, више на уму има земљу као посед, салаш, омеђен егзистенцијални простор у чијим се границама остварује човек равнице. Али, при томе, салаш остаје примаран топос равнице, њен *йра-знак* (Ђорђевић 2011: 5).¹²

Наслови које Ђорђевић истиче тек су део *равничарској*, бачко-сремско-банатског тематског опуса Вељка Петровића; он је многоструко већи и, гледано изнутра, знатно богатији. Оно пак што је пропустио да нагласи, то је вишегласје уткано у саму основицу наративних подухвата писца из Сомбора. А да је оно свагда и свагде на делу, убедљиво показује „каталог“ предела и бића Петровићевих приповедака. Сачинио га је Славко Гордић:

Кошута, сова, орао, голуб и препелица, тиквин цвет и свилена буба, гибаве та-бле пшенице, зоби, кукуруза и „забезекнутих сунцокрета“, мочваре и ритови, дебела стабла градских платана што се љуште као змије, живот шуме од јагодине вињаге и вреже купине у подножју до висинског мира стаситих храстова и углачаних букава [...] – доживљени у ратарском, ратничком, ловачком, излетничком или градитељском „стицају“ – чине, уз толике непоменуте пределе и бића, „поети-

¹¹ О којим и каквим причама је реч вид. у књизи Александра Пејовића *Вељко Петровић – животи и дело*, особито поглавља: „Приповетке о Војводини /писане до Првог светског рата/“ и „Приповетке о Војводини /писане после Првог светског рата/“ (Пејовић 1966: 133–142, 143–148).

¹² Радован Вучковић разматра прозу В. Петровића не по начелу двојачкости уметничко-психолошке природе прича и носилаца радње у свим њиховим видљивим и скривеним испољавањима, већ у категоријама супротности и супротстављености амбијената, ликовна, судбина, књижевне философије имплицитнога погледа на живот и свет (Вучковић 1991: 390–416).

ку простора“ Петровићеве прозе изузетно разуђеном, насељеном и густом (Гордић 2000: 15).

Поменуто својство Петровићеве прозне уметности Марко Недић бахтиновски назива полифоничношћу, а откривену полифоничност везује за начин на који приповедач „сдржаје, богатство, загонетност и сложеност стварности преноси у књижевни облик као његову кључну структуралну особину“, као доминанту која је „продуктивно пројектована и у остале слојеве књижевног рукописа, у њихов хронотоп“ (Недић 2011: 173).¹³

6. Вељко Петровић је песник, приповедач, есејист, историчар уметности, енциклопедист, проучавалац и тумач литературе, публицист, новинар. У радовима из свих ових области уметничког, критичарско-научног и јавног деловања испољава се његова фасцинација равницом и равничарским људима, њиховим судбинама и делима, или просто животом.

Интересантна су, тако, Петровићева као-успутна запажања о зрачењу равнице у огледима о Богобоју Атанацковићу, Јакову Игњатовићу, Бранку Радичевићу, Јовану Грчићу Миленку, Ђури Јакшићу, Змају, Сремцу, Милети Јакшићу, Лази Костићу [...] (Петровић 1958). Пласени његова оштровидост у назначавану трагова и одсјаја равнице на сликама и у менталитету сликара са војвођанских простора (Петровић, 1927). И данас се са свом озбиљношћу читају његови чланци о војвођанским

писцима и сликарима написани двадесетих година 20. века за *Народну енциклопедију* Станоја Станојевића (Петровић 1994). Запажања и коментари о равници и њеним особеностима у његовим публицистичким радовима привлаче својом луцидношћу и ширином захвата, чак изазивају – сетимо се чланака „Војводина“, „Војвођани о Војводини“, „Наша равница и њени људи“, „Бачка зими“, „Сремски Карловци у нашем културном животу“, „Шумадија и Војводина“[...] (Петровић 1954).¹⁴

Сви ови напори, међутим, бледе пред јединственом појавом Петровићеве „Похвале равници“.

6.1. Тај оглед припремила је у првом реду равничарска проза Вељка Петровића. Утолико, не грешу Момчило Миланков када каже да је Петровић „најдубље, најсуптилније и с највише осећања за материју писао о својој родној равници“.¹⁵ И даље:

Оно што је њега везало за свет равнице спада несумњиво у онакву врсту доживљаја који посредно, па чак и непосредно, одређује човека и представља један од пресудних пунктова у формирању његове личности. Ту је пре свега време детињства и младости. Време проведено у оном, данас већ прилично измењеном, поднебљу питомине тихих пречанских варошица једноличне природе, и људи старински једноставних у својим радостима и патњама (Миланков 1963: 12).

Навешћу само два примера, бирајући при томе фрагменте којима се, мимо естетско-психолошке функције у структури прича као

¹³ Овим, као и другим одликама прозе Вељка Петровића бавио се посебно Бошко Петровић у двама излагањима спојеним у један рад (вид. „Приповедач Вељко Петровић“ /1967–1984/, *У свету речи*, Сабрана дела, књ. 8, Завод за уџбенике / Матица српска, Београд / Нови Сад 1997, 143–171). Посебно заинтересоване упућујем још на следеће непоменуте књиге: *Криптичари о Вељку Петровићу. [Темајски речник криптичке]* (прир. Драшко Ређеп / Милош И. Бандић), Матица српска, Нови Сад 1965; Вук Филиповић, *Уметност Вељка Петровића*, Јединство, Приштина 1980; *Дело Вељка Петровића*, Зборник радова (уред. М. Лесковац / Ж. Милисавец), Матица српска / Филозофски факултет, Нови Сад 1985; Александар Пејовић, *Дак животи Вељка Петровића. Разговори и писма*, Београд 1985; *Вељкови дани 2007–2013*, Зборници радова [7 свезака], Народна библиотека „Карло Бијелички“, Сомбор 2008–2014.

¹⁴ Говорим о Вељку Петровићу и наводим Црњанског, али када се о мотиву равнице у делима српских писаца 20. века поведе реч, имало би се много рећи и у вези са прозом Милана Кашанина, Бошка Петровића, Младена Маркова, Мирослава Јосића Вишњића, Бошка Ивкова, Милице Мићић Димовске, Маринка Арсића Ивкова... Никако, с друге стране, не треба заборавити ни песништво – рецимо Жарка Васиљевића, Мирослава Антића, Богдана Чиплића... (кад је о поезији реч, вид. панорамске изборе Драшка Ређепа /*Равница*, Нови Сад 1961/ и Пере Зупца /*Ромор равнице*, Зрењанин 1975/).

¹⁵ Ово сазнање Славко Гордић премешта у раван естетскога пријема текста: „Доживљај равнице и шуме, чак и кад је (најчешће као контрапункт) одређен главним сижејним током и исходом, памти се неретко дубље од саме приче“ (Гордић 2000: 16).

органски остварених уметничких целина, не може оспорити антрополошко-есејистички карактер.

Први навод васпоставља општу митологију равничарске земље:

Ти на мојој равници не можеш израсти изнад ниских кровова да преко њих гледаш, јер ти се земља углиба под ногама, и ти упадаш до појаса. Она ти даје у шаке свој микрометар, којим се само наши клипови могу мерити. Она ти пружа сузно дрво с једном или највише две жице, на ком се само њој разумљиве мелодије, без модулација, могу изводити, она ти усисава речник којим се само у нашем мрачном чардаку опишљиве ствари могу звати. Њена је љубав страшна и када те она занесе и претопи у себе, ти више ништа друго не можеш (Петровић 1963: 183).

Други навод бирам због његовога трансформативног карактера, који директно уводи у дискурс „Похвале равници“:

На мене брда и планине чине утисак вечите бодрости. Планине су и у ноћи устремљене и агилне као да се стално пропињу, те завитлавају собом и путникову мисао кад би она иначе хтела да полегне. Равница је за мене, да тако кажем, и многоземскија и много умирљивија. Она има нечег од мирног преживања крупне рогате стоке, и нечег од полусвесног задовољства тешке жене. То тихо, нечујно дозревање уљуљује и путника у стара пантеистичка осећања, у непроизводна једна свесна размишљања, о животу који се подноси и о смрти против које би се узалуд роптало. [...] Мењају се редом гајеви, поља, њиве и мочваре, али све је то обливано једним тоном, златно-зеленим, бојом живота и плодности, тако супротном црној, пурпурној и бледо-сивој боји борбе, убијања и разарања (Петровић 1963: 42).

6.2. Милош Црњански написао је 1919. године „Апотеозу“, здравицу „у славу [...] Проке Натуралова, генералштабног каплара славне армаде бечког ћесара, кога су стрељали 916.“, и кроз Проку Натуралова здравицу Банату, свој Војводини (Црњански 1996: 30, 34).

Године 1934. Вељко Петровић изговорио је на београдском радију „Похвалу равници“, слово у част српских Бачке, Баната, Срема, Барање и Славоније, јер „нигде и ниодале не види човек толико звезда, нигде не осећа он везу својих кратких тренутака с њиховом вечношћу, својих ситних корака и спотицања с

њиховим космичким колутањима и нечујним катастрофама“ (Петровић 1969: 225).

Здравица Црњанског иде од прозе ка стиху, слово Петровићево води од есејистичке рефлексije ка поезији.

Што се „Похвале равници“ тиче, она представља квинтесенцију животних, уметничких и мисаоних искустава Вељка Петровића:

Пролазе путници нашим равницама, кроз Бачку, Банат, Славонију и Срем... [...]

Сви равничари воле брда и планине; дрђанин који може и хоће да разуме равницу, да проналази њене лепоте и да их заволи, најређи је изузетак. [...] Јер планина је гласна и патетична, она се намеће својим наглим променама, успропнутим цртама, оштрим или заобљеним, монументалним силуетама и нагнутих гомилама, недостижним, вртоглавим ћувицима, мрачним дубодолинама, сурдулијама и провалијама, окомљеним литицама које натурају мисао и визије о преким опасностима, о језовитим тренуцима, када се лебди и нише између живота и смрти.

А равница је тиха и мирна, скромна, уздржљива и дискретна, она присебно и отворено подноси своје лице, готово неприметно, не изазивајући, не кокетујући, не нудећи се, но ишчекујући, као обична, здрава девојка из народа. Њој се прилази без романтичних илузија, не с разиграним, напетим чулима, већ душевно и разумно, с лојалном мишљу за поимање склада и јединства свега што је достижно човечјој руци и дохитно само његовој мисли и машти, за схватање и осећање оног јединства у које се утапају све наше људске и земаљске појединости и опишљиве стварности, и, далека, небеска, голема безмерна, тек назирана и слућена, свемирска чуда. [...]

Пешак, јахач или кочијаш на равници не мора, због телесног напора, да напусти своју личну мисао када у исти час обухвата очима и целу околину и без престанка, јасно, опажа ону кружну линију где се додирују земља и небо. Тај стални, видљиви додир земље и неба, виђен у свим тренуцима, без физичког трошења, ненадраженим чулима, улива у равничара, неодољиво, осећање о томе да је његов свет, истина, ограничен, али да је и непосредни део недокучиве, божанске целине. Равничар је рођен реалист који у исто доба, тако рећи реално, осећа идеалну синтезу бескрајног разгрававања, на земљи у ситнице, а на небесима у све огромније и безмерније размере.

Отвори прозор у зору, угази у рану росу, диши дубоко и слушај како се невидљиве препелице дозивају, надмећу; хиљаде се чују, све заједно и свака, и она тамо најудаљенија, јасно, као да је у твојој руци.

У ноћима те равница подржава под звездама као родитељски длан, и подиже те непрестано све ближе њима. Загледај се у њих и осетићеш да су ти све ближе и да их је све више, да су све крупније и стално све ближе: – или ти узлећеш или се оне спуштају. Груди ти се надимају док тонеш и увиреш међу њих, дође ти да рашириш руке, да их обујмиш све, да се окитиш и осветлиш њима. [...]

Усправљен човек на равници загледан у небеса знаје више но и на врху и највише стене: да је ситна, једва приметна тачкица, али у средини видљивог света, у оси васелене. Онај на пучини океана стрепи у томе часу од тајанствене присутности извесне огромне силе, недокучљиве, страшне ћуди и случаја, – а ти, равничару, не падаш скрушено на колена, већ јасно видиш око себе, под собом и над собом, чудо неумитних закона, чудесну моћ што неће да крши слово које је од почетка поставила сама себи (Петровић 1969: 221–222, 223, 224–225).

7. Равница Вељка Петровића може се – по речима Едварда Дениса Гоја, његовог енглеског тумача – гледати не само одозго, него и *обрнуто*. Заиста, у најизражајнијим Петровићевим стиховима и најбољим његовим приповеткама надахнутим Војводином, равницом, небо и земља су не тек променљив, него и покретни феномен: премећу се, преокрећу, замењују места онако како то, само на другом плану, постижу тачке из којих се пева или прича.

И не само тако, не екскламовно, не једино као факт или декор, равница је у делу Вељка Петровића присутна и на један теже уочљив, неприметан, деликатан, могло би се рећи невидљив начин: у језику, синтакси, избору лирских мотива; форми и ритму који се дају стиху, строфи, песми; у стилизацији догађаја и ликова, облику и темпу надоградње и смењивања приповедачких и дијалогских секвенци; у оштрини и, у исти мах, сликовитости мисли које, увек постављене на осу земља–небо, есенцијализују и обременују загонетне, неухватљиве везе живота и тла, у које се живот укоренио – есенцијализују мудрост равнице. Јер:

Равница је само привидно једнолика и привидно ћуљива. Она је створена за присни сусрет и разговор, створена је за усамљеног појединца (Петровић 1969: 223).

Својевремено, 1906, у доба када је, још увек мало познат у књижевном свету, све силе

улагао у рад и афирмацију, Вељко Петровић је, нудећи Милану Савићу приповетку за *Летишис Мајишце српске*, у писму уреднику написао ни мање ни више него:

Читалац који има смисла, највише ће прочитати између редова. А то је први принцип, кога се ја држим (Петровић 1997: 21).

Од овога принципа он до последњег написаног ретка није одустао. Шта, на крају крајева, када је уметност певања, приповедања и мишљења у питању, може бити продуктивније од тога суштаственог принципа свеколиког испитивања, разумевања и вредновања књижевности!

Литература

1. Вебер, Жан-Пол (1975), „Тематски домени“ (прев. Гордана Стојковић Бадњаревић / Александар Бадњаревић), *Поља*, XXI/201, Нови Сад.
2. Вучковић, Радован (1991), „Опозиције у приповедању (В. Петровић)“, *Модерна српска проза*, Београд: Просвета.
3. Гордић, Славко (2000), „Приповедна уметност Вељка Петровића“ (1997), *Оледи о Вељку Петровићу*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
4. Гордић, Славко (2008), „Сјај и бујност приповедне речи Вељка Петровића“ (2007), *Критичке разледнице*, Београд: Службени гласник.
5. Ђорђевић, Часлав (2011), „Нацрт за једну феноменологију земље у делима вељка петровића и бошка ивкова“ (2007), *Ошварње иоејској прозотора*, Београд: Службени гласник.
6. Зеремски, Вида (1969): *Библиографија Вељка Петровића [до 1967]*, Нови Сад: Матица српска.
7. Јовичић, Владимир (1976), *Српско родољубиво јесништво*, Београд: Нолит.
8. Константиновић, Радомир (1983), „Вељко Петровић“ (1973), *Биће и Језик*, књ. 6, Београд / Нови Сад: Просвета / Матица српска / Рад.

9. Лазаревић, Бранко (2003), „Вељко Петровић“ (1914), *Импресије из књижевности и џозориштва* (прир. Предраг Палавестра), Сабрана дела, књ. I, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
10. Миланков, Момчило (1963), „Приповедач Вељко Петровић“, у: В. Петровић, *Молох* [и друге приповетке], Београд: Просвета.
11. Милисавец, Живан (2000), *Историји Матице српске, III део: 1880–1918*, Нови Сад: Матица српска.
12. Недић, Марко (2011), „Наративна полифонија Вељка Петровића“ (2008), *Стилска ирејлијана*, Београд: Службени гласник.
13. Пејовић, Александар (1966), *Вељко Петровић – животи и дело*, Београд: Слово љубве.
14. Пејчић, Јован (2010), „Вељко Петровић у антологијама српске поезије (1911–2009)“, у зборнику *Вељкови дани 2009* (прир. Радивој Стоканов), Сомбор.
15. Петровић, Вељко (1927), „О сликарској уметности Срба у Војводини XVIII и XIX века“, у: Милан Кашанин / Вељко Петровић, *Српска уметност у Војводини од доба десјоџа до уједињења*, Нови Сад: Матица српска.
16. Петровић, Вељко (1954), *Времена и догађаји* (прир. писац), Сабрана дела, књ. II, Нови Сад: Матица српска.
17. Петровић, Вељко (1958), *О књижевности и књижевницима* (прир. писац), Сабрана дела, књ. VI, Нови Сад: Матица српска.
18. Петровић, Вељко (1963), *Молох* [и друге приповетке] (прир. Момчило Миланков), Београд: Просвета.
19. Петровић, Вељко (1969), „Похвала равници“, *Песме. Есеји* (избор и редакција Живан Милисавец), Српска књижевност у сто књига, књ. 72, Нови Сад / Београд: Матица српска / Српска књижевна задруга.
20. Петровић, Вељко (1994), *Српски њисци и сликари*. Чланци за *Народну енциклопедију Срба, Хрватиа и Словенаца* (1924–1929) Станоја Станојевића (прир. Љубисав Андрић), Сомбор: Народна библиотека „Карло Бијелички“.
21. Петровић, Вељко (1997), *Писма /1904–1964/* (прир. Соња Боб / Стојан Трећаков / Владимир Шовљански), Нови Сад: Матица српска.
22. Попов, Јован (2012), „Тематологија Ремона Тусона“, *Анали Филолошкој факултета*, књ. XXIV/1, Београд.
23. Поповић, Радован (2009), *Вођка на друму* (1986), Београд: Службени гласник.
24. Самбрано, Марија (2011), *Визија и искуство* (прев. Александра Манчић), Београд: Службени гласник.
25. Секулић, Исидора (1977), „Вељко Петровић приповедач“ (1913), *Из домаћих књижевности I* (прир. Младен Лесковац), Сабрана дела, књ. 4, Београд: Вук Караџић.
26. Скерлић, Јован (2000а), „Вељко Петровић: *На њрају*“ (1914), *Писци и књије I* (прир. Јован Пејчић), Изабрана дела, књ. 2, Београд: Завод за уџбенике.
27. Скерлић, Јован (2000б), „Обнова наше родољубиве поезије“ (1908), *Писци и књије II* (прир. Јован Пејчић), Изабрана дела, књ. 3, Београд: Завод за уџбенике.
28. Скерлић, Јован (2000в), „Подела нове српске књижевности на периоде“ (1911), *Писци и књије III* (прир. Јован Пејчић), Изабрана дела, књ. 4, Београд: Завод за уџбенике.
29. Скерлић, Јован (1911), „Подела нове српске књижевности на периоде“, *Просветини гласник*, XXXII/3–4, Београд.
30. Скерлић, Јован (1912), *Историја нове српске књижевности*, Београд: Издање књижаре С. Б. Цвијановића.
31. Скерлић, Јован (1997), *Историја нове српске књижевности* (1914), Изабрана дела (прир. Јован Пејчић), књ. 1, Београд: Завод за уџбенике.
32. Скерлић Ђоровић, Јелена (2014 [1964]), „Јован Скерлић“, *Животи међу људима* (прир. Зорица Хацић), Нови Сад: Академска књига.
33. Слијепчевић, Перо (2013а), „Вељко Петровић: *Буња и друји у Раванраду*. Пред-

- ратна причања“ (1921), *Књижевно-критички радови* (прир. Станиша Тутњевић), Сабрана дјела, књ. 4, Бања Лука / Београд: Академија наука и умјетности Републике Српске / Свет књиге.
34. Слијепчевић, Перо (2013), „Велько Петровић: *Сабрана дела*“ (1931), *Књижевно-критички радови* (прир. Станиша Тутњевић), Сабрана дјела, књ. 4, Бања Лука / Београд: Академија наука и умјетности Републике Српске / Свет књиге.
35. Trousson, Raymond (1981), *Thèmes et mythes*, Éditions de l'Université de Bruxelles, [навод према: Попов, Јован (2012), „Тематологија или тематска критика?“, *Двобој као књижевни мотив*, Нови Сад: Академска књига].
36. Црњански, Милош (1996), „Апотеоза“ (1919), *Пријоведна проза* (прир. Новица Петковић), Целокупна дела, том други, књ. 5–7, Београд / Lausanne: Задужбина Милоша Црњанског / L'Age d'Homme / БИГЗ / Српска књижевна задруга.

**VELJKO PETROVIĆ OR A MAN
STANDING HIGH IN THE PLAIN
*Geoanthropology of the literary mind***

Summary

This work explores mythology and semantics of *the land* in the Veljko Petrović's poetry and prose. In Petrović's work, the land is a polyvalent symbol: it constitutes itself in metaphorical strings that are national and human, historical and metaphysical, personally experienced and archetypically lived through, sum into specific pictures of the plain, home, and motherland. Lyrical subjects in Petrović's poetry and narrative persons of his prose are established in a way that is an expression of a specific literary geoanthropology. Presenting and understanding a Serbian man of the plain and his destiny as stated, Veljko Petrović achieved by crossing symbols and images from different life levels: historical, ethnogeographical, social, religious, psychological. Credibility and depth of this artistic vision is strongly confirmed by the writer's anthological essay "Praise the Plain".

jovan.pejcic@gmail.com